

ФОРМИРАНЕ НА ЕМОЦИОНАЛНА ИНТЕЛИГЕНТНОСТ ПРИ ХОРА С ПСИХИЧНИ РАЗСТРОЙСТВА ЧРЕЗ РАБОТА В ГРУПА

ГЕРГАНА ДЕЯНОВА*

Резюме: Тази студия подчертава и обръща внимание на въпроса, свързан с разглеждане на потенциалните възможности за приложение на груповата работа с хора с психични разстройства и лица с лека и/или умерена степен на интелектуална недостатъчност. Груповата работа е насочена към предоставяне на социални услуги за оказване на подкрепа и помощ относно преодоляване на физически, емоционални и психосоциални проблеми, породени от появата на психични заболявания, изграждане на доверие и близост чрез пълноценни социални контакти и взаимоотношения, създаване на благоприятна социална среда, в която да бъдат задоволени потребностите на лицата и на междупersonностното им взаимодействие. Така че груповата динамика и взаимоотношенията снижават тревожността, стимулират интелектуалната интелигентност и по този начин се развиват когнитивните компоненти на емоционалната интелигентност.

Ключови думи: емоционална интелигентност, груповата работа, лица с психични разстройства, лица с интелектуална недостатъчност, социални услуги в общността, груповата динамика.

FORMATION OF EMOTIONAL INTELLIGENCE ON PEOPLE WITH MENTAL DISORDERS BY WORK GROUP

Gergana Deyanova

Abstract: This paper highlights and draws attention to the issue, examining the potential application possibilities of group work with people with mental disorders and those with mild and moderate intellectual impairment.

* gergana_deianova@abv.bg

Group work is aimed at providing social support to the understanding of support and assistance in overcoming the physical, emotional and psychosocial problems caused by the onset of mental illness, build trust and close social contacts and relationships, creating a conducive social environment in which to satisfy the needs of people and of interpersonal interaction.

So, group's dynamics and relationships reduce the worried, stimulate intellectual activity and in this way develop the cognitive parts of emotional intelligence.

Key words: emotional intelligence, group work, people with mental disabilities, people with intellectual disability, social services, group dynamics.

Увод

Във всяко общество има социални групи, които се нуждаят от по-специфична обществена и професионална подкрепа, за да проявят индивидуалността си и личностния си потенциал. Те са по-уязвими и беззащитни от другите групи сред населението. Такива са хората с психични разстройства и интелектуални затруднения. Към тях се прилага *Социален модел*, който отразява съвременното разбиране за затрудненията, които имат хората с увреждания – те да бъдат активна страна в посредническия процес, а не само пасивни недоволни консуматори, с цел постигане на равнопоставеност, преодоляване на дискриминацията и стигматизацията (Оливър, М., 1983).

Социалната работа с клиенти с психични разстройства и лека или умерена степен на интелектуална недостатъчност е насочена към стимулиране и удовлетворяване на потребностите им от общуване, социални контакти, активност, изява и автономност. Системната и целенасочена работа, съобразена със здравния, психичния, социалния, икономическия, образователния и емоционалния им статус на клиентите, допринася за позитивизиране на цялостното функциониране на засегнатата личност чрез осъществяване на превенция на рецидиви и влошаване на здравословното състояние. В тази посока се има предвид, че поведението на личността до голяма степен се определя от компонентите на емоционалната сфера, чиито характеристики определят тяхната динамичност и специфична значимост за развитието на личността като цяло, както и за организиране на превантивния и корекционен процес, насочен към емоционални и поведенчески аномалии. Оказва се, че емоциите са в центъра на умението на клиентите с психични разстройства да живеят пълноценно.

Ето защо като важна предпоставка и като следствие от приложение-то на система от подходи и методи се очертава емоционалната интелигентност на хората с разстройства на личностното и интелектуалното поведение.

Емоционалната интелигентност се проявява в умението им да приемат, познават, разбират и саморегулират емоциите си. Да не се страхуват и да не пренебрегват или потискат преживяванията си от страх да не бъдат отхвърлени. Да имат добри и пълноценни взаимоотношения с околните, разпознавайки

и уважавайки преживяванията им. Същевременно е важно клиентите с психични разстройства да се научат да овладяват и управляват гнева и агресивността си, за да се избегне сблъсък на емоцията със социалните норми.

Теоретична постановка

Емоционалната интелигентност е съществен акцент в разбирането на човешкото поведение, което е непосредствено свързано с нивото на психично развитие, междуличностното общуване, стиловете на реализация и управление на междуличностните взаимоотношения, осигурявайки възможност те да бъдат разбрани и оценени.

Развитието на емоционалната интелигентност следва многоликата линия на познаване, разбиране, контрол и направляване както на собствените, така и на емоциите на другите хора. Измерването на интелигентността на човека не само с IQ, а и с EQ (емоционална интелигентност), доказва, че взаимодействието между интелектуалния и емоционалния потенциал и активирането му в индивидуалния живот на личността е условие за успех, за социална, нравствена и емоционална удовлетвореност.

В хронологичен план могат да бъдат видени няколко важни етапа в развитието на *теорията за емоционалната интелигентност*, които подпомагат изясняването на това понятие:

- В един сравнително по-ранен модел на емоционалната интелигентност Питър Саловей групира структурните ѝ компоненти в *пет главни сфери*: ✓ разбиране на емоциите; ✓ „управление на емоциите“; ✓ мотивация; ✓ разпознаване на емоциите у другите; ✓ „контрол над взаимоотношенията, чрез управление на емоциите у другите“ (Salovey and Mayer, 1985).

- Сред различните типове интелигентност е установено, че най-тясна е *връзката между емоционалната и интерперсоналната интелигентност* (Gardner and Hatsh, 1989). Това е така, защото в процеса на общуване се проявява интензивно, от една страна, умението за диференциация и адекватна реакция спрямо настроенията на другите, но от друга – достъпът до собствените чувства, тяхното разграничаване и съобразяване на поведението с тях, е важна предпоставка за удовлетвореност на субектите в процеса на общуване чрез: ✓ разпознаване и осъзнаване на емоциите; формиране на емоционални и социални умения; ✓ контрол над емоционалните импулси; ✓ овладяване на гнева; ✓ намиране на подходящи решения на възникнали социални проблеми в процеса на съпреживяване на емоциите.

- Концепцията на Х. Гарднър въвежда *понятието „множествена интелигентност“* (Gardner, H., 1990). По посока на тази теория се изследват и описват проявите на различни видове интелигентност: умствена, емоционална, вербално-лингвистична, пространствена, интерперсонална (умение за общуване), интраперсонална (разбиране на себе си), телесно-кинестетична

(танцови умения), музикална, логико-математическа, натуралистична и др.

Според Д. Голман измерването на коефициента на емоционална интелигентност се основава на няколко основни критерия:

- самоосъзнаване, разпознаване и разбиране на собствените емоции;
- самоконтрол – регулиране на собствените емоции;
- самоосъзнаване на емоционалните мотиви за поведение и дейностна активност;
- емпатия – разпознаване и идентификация с емоциите на другите;
- устойчивост на емоционалните междуличностните взаимоотношения (Голман, Д., 2000).

Следователно емоционалната интелигентност не се свежда само до разчитане на емоциите. Тя изисква също интелектуален и рационален прочит на обективните и субективни условия, както и добро разбиране на околната среда с цел идентифициране на всичко, което влияе на емоционалността на субекта (Гитуни, М., 2003). Емоционалната интелигентност включва в себе си съчетаването и хармонията между рационалното и емоционалното у човека, активност на нивата и структурите на интелекта, без да се накърнява афективният свят на личността. В този смисъл емоционалната интелигентност може да бъде видяна като обединяващото звено между интелекта и емоциите (вж. фигура 1).

Фигура 1. Взаимовръзката между интелект, емоции в структурата на емоционална интелигентност

От друга страна, *осъзнаването и самоосъзнаването на емоциите* и тяхното движение от позитивни към негативни и обратно е дълъг процес, характеризиращ се с:

- Интелектуален и рационален прочит на фактите и добро разбиране на околната среда с цел идентифициране на всичко, което влияе на емоционалното (пак там).
- Динамично взаимодействие между абстрактно-когнитивните и емоционалните аспекти на интелигентността (Андреева, Л., 1999).

- Умението да се реагира емоционално адекватно в процеса на общуване, както и да се разбират емоционалните реакции на другите по посока на реализиране на сътрудничество.

- Преодоляване блокажа на защитните механизми, които допринасят голяма част от възникналите емоции да останат неосъзнати.

- Емпатийни умения, проявяващи се в „навлизане“ в личния свят на другите, разбиране на преживяванията им без оценка или осъждане, приемане и изразяване на подкрепа (Гарднър, Х., 2004).

- Направляване на емоциите чрез осъзната себемотивация и съпричастност в процеса на разпознаване на емоциите у другите (по: Карастоянов, Г., 2001).

- Развитие на множествената интелигентност с акцент върху връзката между когнитивните и емоционалните умения (Гарднър, Х., 2004).

Следователно емоционалната интелигентност е динамична сплав от структурни компоненти, специфични характеристики и способности (вж. фигура 2).

Фигура 2. Модел за емоционална интелигентност (по Д. Голман)

Д. Голман приема, че човек се ражда с определена обща емоционална интелигентност, която дефинира потенциала му да учи и развива емоционалните си компетенции, които представляват научени способности, подпомагащи развитието на просоциално поведение (Голман, Д., 2000). Моделът на Голман разглежда емоционалната интелигентност като широк набор от компетенции и способности, които водят до просоциално поведение. Очертани са четири основни конструкта:

- **Самопознание** – способностите да се разчитат собствените емоции и да се разпознае тяхното влияние, когато се използва интуицията за вземане на решения.

- **Самоуправление** – управление на собствените емоции и импулси и адаптиране към променящи се обстоятелства.

- **Социално осъзнаване** – способност да се усеща, разбира и реагира на емоциите на другите, когато личността се включва в социални взаимоотношения.

- **Управление на социалните контакти** – способността да вдъхновява, влияя и развива другите при управление на конфликт.

Във всеки един от посочените конструкти на емоционалната интелигентност се включва набор от емоционални компетенции, които не са вродени, а по-скоро се *нуждаят от „научаване“* (пак там). Защото хората, които не успяват да идентифицират или да разберат собствените си емоции, често вземат грешни решения независимо от високото си образование и начетеност. И обратното, ако хората контролират и познават емоциите си, се справят в живота си по-добре, въпреки по-ниската степен на образование, която притежават.

Следователно благополучието на човек се определя от отношението между позитивните и негативните емоции, които изпитва.

Прекалено крайните, наситени и интензивни емоции се превръщат в патология и са характерни за хората с психични разстройства. Те са израз на нарушен баланс в емоционалния свят на човека. Болните изпитват наситени, продължителни, негативни емоции, които влошават състоянието им и ги довеждат до крайности. Възможен е и противоположният вариант, в който болните изпитват неадекватни положителни емоции, чиято наситеност и дълготрайност ги води до пълно изтощение и неадекватно поведение. Могат да бъдат посочени някои особености в проявата на емоционалната интелигентност, които представят именно този равновесен или нарушен баланс в емоционалния живот на личността, включително и при хора с психични разстройства:

- В контекста на *психосоматиката* и нейното теоретично интерпретиране интересни са концептуалните идеи на Д. Мейр, който установява три модела за осъзнаване и реагиране на емоциите:

- ✓ *Самосъзнателни.* Хора, които познават и контролират собствените си емоции, което ги прави независими, самоуверени и сигурни в потенциала си, с позитивна нагласа към живота и добро здраве.

- ✓ *Обсебени.* Хора, които не познават емоциите си, което ги прави подвластни на тях. Чувстват се объркани, безпомощни и зависими от емоциите си.

- ✓ *Приемащи.* Хора, които осъзнават и приемат чувствата си. Те нямат потребност да ги променят (по: Господинов, Вл., 2010).

Хората с депресивно разстройство са от вид „приемащи“. Те осъзнават състоянието си, знаят, че през повечето време от живота си са в лошо настроене-

ние, но го приемат без съпротива, независимо че така се обричат на страдание и примиряване. Депресираните хора са изпълнени със самокритика и песимистично настроение за настоящето и бъдещето си, което ги подготвя за провал, а не за успех в живота им. Отправените им комплименти и положителни оценки тълкуват и разбират по негативен начин, защото постоянно търсят информация, с която да потвърдят негативните характеристики на „Аз-образа“.

- *Когнитивното „изкривяване“ на емоциите* също има специфична проява при хора с психични разстройства и умствена изостаналост. Техните емоции понякога са в състояние да нарушат представата им за реалността: ✓когато под въздействието на силни и неконтролирани емоционални мотиви позволяват на емоциите си да ги водят до неправилни и неверни заключения; ✓когато несъзнавано попаднат в „емоционален затвор“ и станат затворници на собствените си емоции; ✓когато виждат заобикалящия ги свят в прекалено положителна или прекалено отрицателна светлина; ✓когато мислят, че ако нещо се е случвало преди, то непременно „винаги“ ще се случва... (пак там).

- Често лицата с психични разстройства и интелектуална недостатъчност изпитват чувство на изолация, безпомощност, непродуктивност, безполезна и ненужност като крайна проява. „Емоционалната самота“ ги кара да се чувстват безнадеждни и безсмислени като личности.

- Като цяло хората с психични разстройства и лицата с интелектуални затруднения са настроени емпатийно. Те са емоционални, чувствителни, раними и сензитивни към собствените и чуждите чувства, емоции и преживявания. Това са хора, които притежават цялата емоционална блага от позитивни, негативни и неутрални чувства, които са породени и от състоянието им. Поради своето състояние това са хора, които търсят емпатийно отношение и бързо долавят неискреността.

Групата като среда за общуване и формиращ фактор

Групата представлява единно цяло със специфични свойства на отношенията, които поражда, динамизират, модифицират субективните процеси, функции и структури. Групата като социална единица се характеризира с взаимната зависимост между особеностите, поведението и отношението на груповите членове (Витанова, Н., 2006), което води до формиране и функциониране на по-малки групи в общата група (Salovey and Mayer, 1985).

Груповата структура и междуличностните взаимоотношения предоставят поле и възможности за формиране на отделната личност, тъй като групата е универсална система на непосредствено общуване и първична социална общност (по: Витанова, Н., 2006).

Осъществяването на груповите междуличностни взаимоотношения е резултат от постепенното изграждане на емоционална, образна и когнитивна представа за личността в съзнанието на другите. Същевременно формираните интерпер-

социални връзки между членовете на групата удовлетворяват потребността им от общуване, от сътрудничество, солидарност и съгласие (Salovey and Mayer, 1985).

Взаимодействието между членовете в групата разкрива общуването като процес, в който се проявяват взаимоотношения, актуализират и се развиват заложените цели на груповата работа (Витанова, Н., 2006).

Благоприятното въздействие на груповата работа върху отделната личност е следствие на поредица от специфични функционални характеристики:

- възможност да се комбинират групови и индивидуални подходи;
- получаване на „обратна връзка“ за собственото социално поведение;
- компенсиране на някои пропуски в социализацията и обучението на личността;
- възможности за споделяне на възгледи, мнения, търсене на съвместни решения, социално сравняване в групата;
- намиране на среда, която е съпричастна към проблемите на отделната личност;
- удовлетворяване на потребността от споделяне, разбиране на другия;
- преодоляване на стереотипи в мисленето и поведението;
- развитие на различни социални умения;
- заместване на разрушени социални институции като семейство, училище, приятелска среда;
- удовлетворяване на потребността на всяка личност да научи повече за себе си и за другите;
- възможност за експериментиране на различен тип социално поведение;
- по-добро разбиране на социалните взаимоотношения;
- идентифициране с другите членове;
- облекчаване процеса на саморазкриване;
- формиране на готовност за търсене на нестандартни решения в ежедневието;
- създаване на напрежение, което поражда необходимост от своевременното му „разтоварване“;
- преживяване на процеса на принадлежност в групата;
- изразяване на чувства и емоции в невраждебна среда и на тази основа – възможност за достигане до катарзис.

Посочените функционални характеристики на груповия процес се намират във взаимна връзка с **елементите на груповата динамика**: идентифициране на груповите членове с целите на групата; сцепление (кохезия) между участниците в групата; емоционално напрежение, непреминаващо границите на позитивните нагласи и взаимоотношения; неформалните роли на груповите членове; структура на групата – принадлежност на участниците в групата към подгрупи, между които съществува динамична връзка; емоционален „климат“ в групата; групови норми и правила; системи на вътрешни взаимоотношения между груповите членове.

Една от най-значимите характеристики на групата с оглед функционирането ѝ по посока на целите на груповата работа е **груповата кохезия (сплотеност)**. Тя отразява степента, до която членовете на групата се привличат и желаят да останат единни и да продължат членството по сила в групата. Ето защо паралелно с целите, свързани с формирането и преобразуването на членовете на групата, груповата работа предполага постигане на характеристиките на сплотената група (Джонев, С., 1996):

- интензивна комуникация между членовете – по вертикала или хоризонтала на взаимоотношенията, видени като система;

- кооперативност;
- координация между членовете при извършване на дейности;
- взаимно влияние между членовете;
- конформност във взаимоотношенията.

Могат да бъдат отбелязани някои доказали значимостта си фактори, които поддържат груповата сплотеност:

- размер – по-малките групи са по-сплотени, отколкото по-големите групи;
- системата за награди – кохезията зависи от това как се разпределят наградите в групата;
- удовлетвореност – силно сплотените групи притежават по-висока дейностна група от участие.

Груповата кохезия подпомага хората с психични разстройства да се справят с някои от 7-те стъпки на емоционалната интелигентност, посочени от П. Мерлеведе, Д. Бриду и Р. Вандам (Мерлеведе, П., Д. Бриду и Р. Вандам, 2005):

- да се вслушват в емоциите си и да разпознават тяхното послание;
- да задават правилните въпроси и да използват с помощта на груповия водещ различни перцептивни решения;
- да достигат до желани решения;
- да планират в близък план какво искат като цели и задачи;
- да управляват емоциите си за постигане на желаните цели;
- да използват способностите си в различен групов контекст;
- да решават конфликти и да имат удовлетворение от хармонията със себе си и с другите.

Съобразеност на елементите на груповата динамика с особеностите на хората с психични разстройства

Възможностите на груповата работа могат да бъдат използвани, когато е налице съобразеност на елементите на груповата динамика със специфичните прояви на аномалното личностно и интелектуално поведение:

- **Целите** на групата се осъзнават от хората с психични разстройства, когато са непосредствено свързани с актуалното им състояние, емоционалните и социалните им потребности.

- **Кохезията** в групата зависи до голяма степен от постигането, въпреки наличието на интелектуална недостатъчност, на взаимно *разбиране* на ценностите и интересите. По този начин кохезийната група съдейства за атмосферата на психологическа сигурност, която от своя страна е благоприятна за „експериментиране“ в защитеното пространство на групата и саморазкриване на отделните групови членове.

- **Напрежението** в групата на хора с психично разстройство предизвиква безпокойство, което в повечето случаи се възприема негативно. От друга страна, обаче, когато се постигне ниво в норма, то динамизира продуктивността на дейностите в групата компонент за действията на групата.

- **Социални роли** се имплицират в множество деления на груповите роли: *лидер* на групата, съдейства активно за реализиране програмата на групата; *експерт*, който носи необходимите за групата информации; *редови* член на групата, който се приспособява към поведението и изискванията на лидера и експертите; „*периферен*“ член на групата; *противник*, който се противопоставя на лидера. Всеки член на групата в зависимост от проявите на психичното си разстройство и нивото на интелектуална недостатъчност има специфичен репертоар от роли.

- **Подгрупите** са резултат от по-интензивните връзки между груповите участници, които се чувстват по-близки, симпатични и имат общи интереси. В групата взаимно се подкрепят, заемат подобни становища. Отношението, връзката на подгрупите помежду им и идентификацията на подгрупите с цялата група са важни предпоставки за това дали създаването и съществуването на подгрупите ще бъде обезпокояващ фактор в груповата работа, движещ момент в действията на групата или просто естествена, неизползвана част от групата.

- **Групова атмосфера** е преди всичко емоционална и е резултат от баланса на силите, създаващи кохезията и напрежението. Специфично за хората с психични разстройства е, че несъобразеността с груповата динамика може да доведе до резки промени в груповата атмосфера – от приятелска и приятна в напрегната и невраждебна.

- **Груповите норми** са формални и неформални и могат да имат различна значимост при отделните членове на групата в зависимост от поведенческите им симптоми – може да ги отхвърлят, да ги приемат, да имат подчиняващо въздействие, да се нарушават, индивидуално или групово да се променят.

- **Комуникацията** в групата на хора с психични разстройства е твърде динамична: може да се проявява като отбягване, едностранно подчинение, агресивна, манипулативна, асертивна.

Много от характеристиките на посочените компоненти на груповата динамика зависят от способността на участниците в групата да се поставят на мястото на другия и да виждат нещата от неговата гледна точка. Тази проява на *емпатия* често е затруднена, когато хората са обезпокоени, депресирани или напрегнати. Това от своя страна затруднява работата в групата.

Няколко фактора могат да повлияят върху участието в групова работа на лице с интелектуално затруднение: ситуативното поведение на лицето, въздействието на лекарствата, предразсъдъците от страна на останалите членове на групата, методите на работа, проблеми с общуването.

Споделянето в групата на собственото психично или интелектуално увреждане се проявява твърде индивидуално. Ако субектът избере да не разкрие увреждането си, ще е необходимо да помисли как то ще въздейства на него самия и на хората от социалното му обкръжение. Ако избере да разкрие увреждането си, ще може учтиво да напътства хората, които го заобикалят, кои методи и техники са подходящи за състоянието му. Изборът да не се разкрива увреждането, когато човек работи в група, ще затрудни преговорите му с останалите от групата за осъществяване на адаптациите, необходими му за максимално и успешно участие. Ако не се разкрива увреждането и се приемат лекарства, които оказват влияние на концентрацията, паметта и способността на лицето за участие, е необходимо то да уведоми групата за появяващите се странични ефекти. Информацията е необходима не за задоволяване на чуждото любопитство от факта, че някой приема медикаменти, а за запазване цялостното и пълноценно функциониране на групата.

По този начин ще могат да се обсъдят с групата някои от следните условия за по-добра адаптация: срещите да се организират във време, в което страничният ефект от лекарствата, които се приемат, е най-слаб; да се избере член от групата и начин, по който той/тя да информира лицето за случилото се по време на срещата и/или за планирани действия, ако не е могло да присъства; ако трябва да се прави групова презентация и ако устното представяне е твърде стресиращо за лицето, то в рамките на групата се разпределят ролите така, че всеки да вземе роля, съответстваща на собствените силни страни и способности; да се използват дневници, календари и самозалепващи се бележки, за да се планира работата и задълженията – това е важно, за да бъде човек в течение на случващите се събития, които го интересуват.

Включването в групов процес на лица с психични разстройства и интелектуална недостатъчност подпомага преодоляването на изолацията им и осигурява подкрепа, която дава смисъл в живота им и ги формира като личности (Кори, Дж., 2003).

Анализ на експерименталните резултати

В контекста на посочените дотук теоретични съображения проследяваме и анализираме на емпирична основа влиянието на емоционалния статус на хората с психични разстройства – участници в експериментална група, върху емоционалната им интелигентност.

Обект на изследване: групова работа с хора с психотични и непсихотични разстройства, ползващи социалната услуга в общността „Дневен център“, град София, в периодите на ремисия.

Предмет на изследване: връзката между емоционалното състояние на изследваните лица и нивото на умствената и емоционалната им интелигентност.

Цел на експеримента: целенасочена работа в група за понижаване нивото на тревожност на груповите членове, като условие за повишаване на умствената им интелигентност и формиране на когнитивни компоненти на емоционалната им интелигентност.

Хипотеза на експеримента: целенасоченото водене на груповия процес позитивира емоционалния статус в групата, което се отразява благоприятно върху интелектуалната активност на хората с психични разстройства и активирането на когнитивните компоненти на емоционалната интелигентност.

Диагностични методи:

- **Скала за тревожност и страх на Ч. Спилбъргър (STAI)** за измерване на нивото на страх и тревожност в конкретни ситуации и като личностна особеност.

- **„Прогресивни матрици“ на Рейвън за измерване нивото на умствена интелигентност въз основа на следните интелектуални функции:** класификация, пространствено ориентиране, перцептивно сравнение и анализ, логическо разсъждение, бързина на мисленето, саморефлексия на интелектуалните операции и др.

- **Диагностично наблюдение по поляритетна скала** за измерване нивото на емоционална интелигентност въз основа на единици за наблюдение, дефинирани според когнитивните ѝ компоненти.

Резултати от констативния етап на експеримента – количествени данни и анализ

Изследването на умствената интелигентност на участниците в предстоящия експеримент е съобразено с проследяване на връзката: ниво на тревожност – ниво на умствена интелигентност – когнитивни структури на емоционалната интелигентност.

Резултатите от приложението на „Прогресивните матрици“ на Рейвън са представени в сравнителен план – индивидуално за всяко лице от експерименталната извадка, следвайки последователността на матриците от четирите субтеста. Количественият резултат е представен в брой точки, който е модифициран в коефициент на интелигентност и е съпоставен със стандартизираните норми към теста (вж. таблица 1).

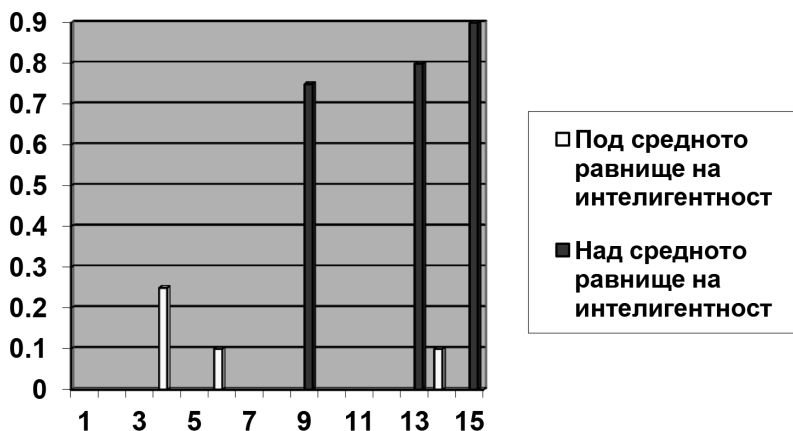
Таблица 1. Количествени резултати от приложението на Прогресивни матрици на Рейвън – констативен етап от експеримента

<i>Номер на участник</i>	<i>Брой верни отговори</i>	<i>Процент от всички отговори</i>	<i>Стандартни IQ – оценки</i>	<i>Равнище на интелигентност</i>
1	30	50%	100 IQ	Средно
2	6	10%	75 IQ	Ниско
3	45	75%	115 IQ	Средно
4	17	26%	90 IQ	Под средно
5	4	7%	70 IQ	Ниско
6	15	25%	90 IQ	Под средно
7	4	7%	70 IQ	Ниско
8	40	70%	110 IQ	Средно
9	47	76%	117 IQ	Над средното
10	45	75%	115 IQ	Средно
11	30	50%	100 IQ	Средно
12	20	35%	85 IQ	Средно
13	50	80%	130 IQ	Над средното
14	15	25%	90 IQ	Под средно
15	52	81%	130 IQ	Над средното

Резултатите показват, че в експерименталната група има лица с различно равнище на интелигентност: хора, които развиват и усъвършенстват интелигентността си въпреки състоянието и заболяването си; групови членове, които напълно са се предали, приели са за себе си, че са с ниска интелигентност и не предприемат целенасочени действия за подобряването, обогатяването и развитието му; друга част от участниците в групата проявяват индиферентност по отношение на равнището на собствената си интелигентност.

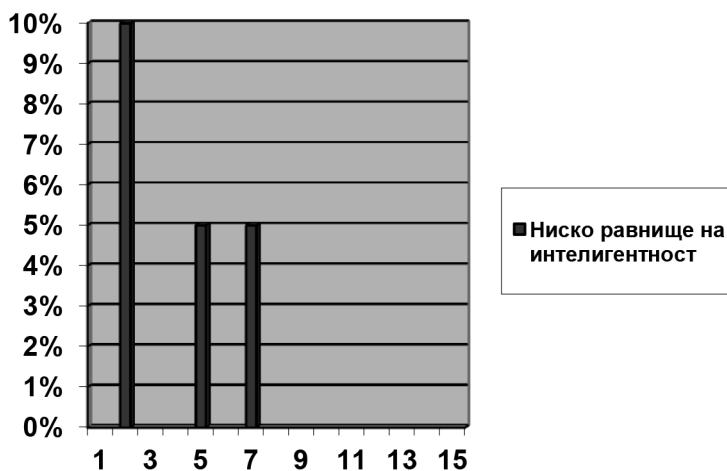
Графичното представяне на количествените резултати, включени в таблица 2 разкрива съотношението на индивидуалните коефициенти спрямо средното равнище на интелигентност (вж. фигура 3).

Фигура 3. Съотношение между количествените резултати спрямо средното равнище на интелигентност по теста на Рейвън „Прогресивни матрици“

Съотношението на количествените резултати на ниво „под норма“ (ниско равнище на интелигентност) допълва анализа на нивото на умствената интелигентност преди началото на формиращия експеримент (вж. фигура 4).

Фигура 4. Графично представяне на резултатите спрямо ниско равнище на интелигентност по теста на Рейвън „Прогресивни матрици“

Лицата, които са показали интелигентност „под норма“, са с по-изявена симптоматика на психичното разстройство, проявяват чувство за малоценност и ниска самооценка, което е вътрешна предпоставка за наличие на не-

гитивна тенденция в равнището на умствената им интелигентност. Следователно лицата, които имат диагностицирана по-тежка клинична симптоматика и са с дефицити в когнитивната сфера, са показали по-ниски резултати на интелигентност спрямо нормативната скала на теста. Тези лица решават хатично айтемите, без да се замислят и да се опитат да положат усилия, за да отговорят правилно. Подобни затруднения са свързани с наличието на хронично психично заболяване и дефицити в социалното и емоционалното им функциониране.

Като цяло резултатите показват, че при предстоящата работа с експерименталната група може да се поощри поведението на по-интелигентните членове на групата с цел те да провокират и стимулират активността на хората с по-ниско равнище на интелигентност, да се постигне групова кохезия, независимо от социалните дефицити, съпровождащи психичните разстройства. Посоченото съображение е свързано с хипотетичното съждение, че е възможно чрез целенасочено управление на социалните контакти и общуване в групата да се подобри когнитивното, емоционалното и социалното им функциониране.

Скалата на Спилбъргър е приложена по посока на хипотетичната зависимост на умствената и емоционалната интелигентност от нивото на тревожност на хора с психични разстройства, чиито психотични и непсихотични симптоми се проявяват на фона на лека и умерена степен на интелектуална недостатъчност. Очакването от експерименталната работа включва позитивиране на умствената интелигентност, чрез намаляване на тревожността в резултат на активното участие в група със целенасочено управление на групов процес и използване на техники за перманентно повишаване нивото на груповата кохезия (вж. таблица 2).

Таблица 2. Процентно разпределение на количествените резултати по Скала на Ч. Спилбъргър – констативен етап от експеримента

	<i>Много над средна норма</i>	<i>Над средна норма</i>	<i>Средна норма</i>	<i>Под средна норма</i>	<i>Много под средна норма</i>
<i>Скала</i>	<i>%</i>	<i>%</i>	<i>%</i>	<i>%</i>	<i>%</i>
S	9,96	10,87	13,5	11,68	6,64
T	10,87	11,62	13,5	11,68	

Приложението на Скалата на Спилбъргър дава възможност да установим, че на входа на експеримента при голям брой от изследваните лица нивото на тревожност е високо (43,33% средно за двете скали – ситуативна и личностна тревожност). Същевременно сравнително малка част от изследваните лица имат ситуативна и личностова тревожност в норма (27%). Предварителните ни наблюдения за тези лица показват, че те се стремят към активно общуване и постигане на социална желателност, което намалява тревожността им въп-

реки наличието на психично разстройство. Провокира въпроси резултатът за тревожност „под норма“ (30%), който може би се дължи на известна прикритост и нежелание за споделяне на същинските емоционални състояния. Имайки предвид представените по-горе количествени резултати от Прогресивните матрици на Рейвън и съпоставянето им с резултатите от Скалата на Спилбъргър, констатираме, че по-високите нива на тревожност съответстват на понижена умствена интелигентност (вж. таблица 3).

Таблица 3. Сравнение на процентни съотношения на количествени резултати от методики на Ч. Спилбъргър и Рейвън

<i>Диагностични методики/ Персентилна скала</i>	<i>Резултати под норма</i>	<i>Резултати в норма</i>	<i>Резултати над норма</i>
Скала на Спилбъргър	30%	27%	43%
Матрици на Рейвън	50%	30%	20%

Коефициентът на корелация (R) по Стюдънт между тревожността и нивото на умствена интелигентност, констатирани на входа на експеримента, показва правопрпорционална зависимост между двете променливи: **R=0,16**. Използвана е формула на Стюдънт за двустранна корелация:

$$\frac{ad - cb}{\sqrt{(a+b).(c+d).(a+c).(b+d)}}$$

Нивото на двустранна корелация показва, че съществува взаимна зависимост между емоционалното състояние и нивото на интелектуална активност, което ни дава основание да насочим работата в групата към намаляване на ситуативната тревожност – с очакване за повишаване на умствената активност на груповите членове и умствената им интелигентност.

Модел на групова работа по време на формирация експеримент

Във формирация етап от експеримента съм изработила програма за социална работа с група с лица с психични разстройства и лека/умерена степен на интелектуална недостатъчност, посещаващи социалната услуга в общността „Дневен център“, град София. В съдържателно отношение в целенасочено изработената програма съм акцентирала върху груповите дейности и занимания с развлекателен и образователен характер, арт-терапията, ателиетата по интереси, културотерапията, екскурзиите и релаксиращите дейности.

В целево отношение очакванията ми са насочени главно към тезата, че чрез целенасочената групова работа и активно междуличностно

взаимодействие ще се постигне повишаване на интелектуалното ниво, динамизиране на интелектуалната активност и позитивизиране на емоционалния статус на груповите членове, както и ще се затвърди корелационната зависимост между емоционалните, личностните и интелектуалните аномалии при лицата от експерименталната извадка.

При изработване и прилагане на програмата са заложени концептуалните възгледи и положения, разгледани в теоретичната част на студията. В програмата е поставен акцент на психосоциалната, познавателната и развлекателната насоченост на социалната работа в група. *Прилагането ѝ има за цел да бъдат детайлно проучени, установени и описани взаимозависимите връзки между симптоматиката на клиничната типология и равнището на интелектуални и емоционални аномалии при хора с психотични и непсихотични разстройства.*

Програмата беше реализирана в „Дневен център за хора с психични разстройства“, град София, през периода от септември до декември 2010 г. В продължение на три календарни месеца бяха проведени 30 групови сесии, реализирани с любезното съдействие и активното участие на социалните работници, по-специално клиничен социален работник, специален педагог и трудо- и културотерапевт. Ръководството на „Дневния център“, специалистите и всички потребители, участвали в програмата за групова работа, бяха предварително информирани относно провеждането и участието в предстоящото научно изследване, както и с неговите тематични области, цели и методи за осъществяване.

Описание на програмата за социална работа в група с лица с психични разстройства в „Дневен център“, град София

Особености на групата. Груповите занимания се реализират в малка група с вариативен брой участници от 10 до 15 души, който се определя от специфичните особености на лицата с психични разстройства и интелектуална недостатъчност. В практическата групова работа водещият специалист преценява внимателно оптималната численост, съобразена с особеностите на потребителите, с целите на дейността и изискванията, които произтичат от прилаганите методики (Механджийска, Г., 2012). Според измененията в състава на груповите членове и поради характера на спецификата на работа с представителите от експерименталната извадка, групите са отворени, т.е. групи с променлив състав, при който участниците могат свободно да напускат или да се включват в групата според предпочитанията и интересите си. По-малката численост в групата улеснява свободното взаимодействие и общуване между груповите членове, което въздейства благоприятно върху оказването на подкрепа на новите членове. Но, от друга страна, отворените групи възпрепятстват сближаването в групата.

Според основните социално-демографски характеристики на участниците в групата (пол, възраст) сформираните групи са хетерогенни, т.е. групи с разнороден състав по заявените признаци.

Особености на провеждане на груповите сесии. Честотата и продължителността им се определят и съобразяват с физическите, психосоциалните и когнитивните особености на участниците в тях. Сесиите на групите се провеждат по предварително изготвен съвместно с груповите членове седмичен график с продължителност на груповия процес от 60 до 90 минути на групово занимание, което се определя от предварително заложените цели и дейности на груповия процес. Груповият водещ е част от мултидисциплинарен екип и изработва програмите за груповите дейности съобразно индивидуалния план за работа с потребителя и заложените в него цели и задачи.

Груповите дейности се провеждат като натовареност и времетраене в зависимост от влиянието и въздействието на редица фактори и обективни обстоятелства, сред които с най-голяма значимост се откроява моментното здравословно състояние на участниците в груповия процес:

- При наличие на ремисия на психичното разстройство участниците в групата имат желание за активни и пълноценни действия; заявяват готовност и ги реализират по удовлетворяващ го начин; чувстват се пълноценни личности, общуват свободно, осъществяват междуличностни взаимодействия и демонстрират потенциалните си способности, качества, умения и знания.

Така описан, участникът в групата е изключително подходящ да разгърне личностния си потенциал, да покаже уменията и знанията си, което ще го превърне в пълноценен участник, удовлетворен от протичането на груповото занимание. Акцентира се върху проявата му на емпатия, готовността му за сътрудничество, споделяне на груповите цели, норми и правила, благодарение на които се осъществява завършен групов процес.

- Проявите, които са характерни за периодите между ремисиите, са резултат от колебания и смущения, които хората изпитват при нарушаване на здравословното, социалното, психическото, емоционалното и икономическото си благополучие. Налице са отчуждение, пренебрегване, отхвърляне, стигматизиране, изолиране и затвореност в собствения свят без социални контакти и общуване. Човекът се затваря в себе си, изолира се, отчуждава се от другите хора и от външния свят, загубва интерес по отношение на себе си и социалното си обкръжение, проявява апатия и безразличие по отношение на обективната реалност и протичащите в нея процеси. Този групов член не участва в групови дейности или ако го направи, то е с цената на множество компромиси и договарки. Бързо губи интерес, отказва се лесно, конфронтира се с повод и без повод с останалите участници и водещия на групата, който е принуден да го отстрани от провеждането на груповите дейности до поява на положителна симптоматика относно цялостното му състояние.

Основната цел на социалната услуга в общността „Дневен център“ е да обучи потребителите си в умения, знания и придобиване на опит, които след преустановяване ползването ѝ те да проектират в собствения си живот, а не само в умален и защитен формат в груповите занимания.

Модел на Програма за социална работа с група от лица с психични разстройства и интелектуална недостатъчност

Целите на груповата работа съответстват на експерименталните цели, посочени в постановката на изследването: чрез груповите взаимоотношения да се оптимизира емоционалния статус в групата като условие за формиране на когнитивни компоненти в структурата на емоционалната интелигентност на груповите членове.

Принципи на груповата работа. Сред основните принципи на груповата работа, заложили в програмата, са оказване на съдействие и подкрепа относно развиване и насърчаване на умения за самостоятелно мислене и активност на потребителите; предоставяне на „поле на изява“, в което да могат да проявят свободната и креативната си воля без страх от налагане на санкции за несправяне; доброволно участие и напускане на груповия процес; въвличане в съвместна дейност по отношение на изпълнение на заложените цели без оказване на принуда; отчитане и съобразяване с индивидуалните и характерологичните особености на потребителите, като имаме в предвид физическото, психическото, емоционалното състояние на всеки един от участниците в групата, както и други.

Видове групови сесии:

- ***„Групови сесии за общуване с природата чрез екскурзии и разходки“*** – с акцент върху дейности, целящи емоционалното релаксиране на участниците, откъсването, макар и краткосрочно, от злободневните проблеми, реализирането на пълноценни социални и емоционални контакти в процеса на междуличностното общуване, постигане на емоционална удовлетвореност от страна на личността, създаване на неструктурирана социална среда и естествено на груповите занимания, която провокира реализацията на непринудено общуване.

- ***„Групови сесии за образователни занимания чрез интерактивни подходи“*** – с акцент върху интелектуалните преживявания чрез придобиване на нови знания и умения, обмяна на опит, удовлетворяване на заявени двигателни и образователни потребности на участниците, цялостно раздвижване и релаксиране на организма като цяло.

- ***„Групови сесии за работа в ателиета по интереси“*** (арт-терапия, приложна терапия и занимателна терапия) – с акцент върху развитие на преживяванията чрез художествени, креативни, практически занимания, които освен че обогатяват въображението, инициативността и изобретателността на потребителите, подпомагат и улесняват реализирането на социалните контакти и общуването в групата. Дейностите в ателиетата по интереси имат терапевтична, рехабилитационна и релаксираща насоченост; съдържат в себе си образователен и обучителен компонент; чрез приложението си ангажират и въвличат участниците в занимателна групова работа.

- **„Групови сесии за социална подкрепа чрез междуличностно общуване“** – с акцент върху сплотеността, общуването, споделянето на преживявания, изказването на различни гледни точки, оказване на емоционална подкрепа относно разрешаване на житейски ситуации и проблеми, преодоляване на негативни емоционални състояния чрез срещи, споделяне на опит, разговор, дискусия, изслушване, споделяне, даване на обратна връзка, оказване на взаимна подкрепа и разбиране и други.

Съдържание на груповата работа. Съдържанието на модела на програмата е разработен в съответствие със специфичните особености на потребителите от експерименталната извадка, както и с оглед на възможностите за адаптация и приложение в условията на социалната услуга в общността „Дневен център за хора с психични разстройства“, град София. Важна особеност на начина на работа в конкретния център е, че темите, дейностите и заниманията като цяло, които са включени в програмата, са предварително обсъдени, договорени и подготвени в съответствие с потребностите, предпочитанията и желанията на груповите участници и потенциалните възможности и компетентности на работещите специалисти. Една част от дейностите, които участниците избират, им предоставят възможност за самоизява, самоинициативност, активност, креативност, изобретателност, осмисляне на времето, научаване на нови умения и знания. Друга част от дейностите подпомага реализирането на активни социални контакти, общуване, приятелства, близост и споделяне на съвместни преживявания и емоции. Следователно груповите сесии, заложи в програмата, са формирани въз основа на интересите на участниците. В таблица 4 е представено систематизирано описание на груповите сесии.

Таблица 4. Схематично разпределение и характеристика на груповите занимания, заложен в програмата

Наименование на групата	„Групови сесии за обичуване с природата чрез екскурзии и разходки“	„Групови сесии за образователни занимания чрез интерактивни подходи“	„Групови сесии за ателиета по интереси арт и други занимателни подходи“	„Групови сесии за социална подкрепа чрез междудружностно общуване“
Честота на провеждане, заложена в програмата	Групата се организира и провежда всеки четвъртък от месеца. Т.е. 1 месец – 4 екскурзии.	Групата се организира и провежда всяка първа и трета сряда от месеца. Т.е. 1 месец – 2 занимания.	Групата се организира и провежда всеки втори и четвърти понеделник от месеца. Т.е. 1 месец – 2 занимания.	Групата се организира и провежда всеки първи и последен петък от месеца. Т.е. 1 месец – 2 занимания.
Групови дейности и занимания	Екскурзии до: 1. Драгалевски манастир; 2. Кокалянски манастир; 3. Дивотински манастир; 4. Клисура манастир; 5. Долнопасарелски манастир; 6. Германски манастир; 7. Лозенски манастир; 8. Маршрут: Кокаляне – Панчарево 9. Маршрут: Кокалянски манастир – с. Железница 10. Маршрут: Банка – Градоман 11. Маршрут: Бояна-Драгалевци 12. Кремиковски манастир;	1. Ателие „Литературен клуб“ – четене, обсъждане и коментирание на художествена литература. 2. Ателие „Народни танци“ – разучаване стъпките на определен вид народен танц, под ръководството на хореограф и с музикален съпровод. 3. Организиране на групови занимания по тематика за участие във вътрешен турнир. 4. Игра „Познай филма“ – чрез използване на невербална реч един от участниците представя пред другите сюжета на популярен филм, който да разпознаят до три поредни опита. 5. Игра на известни термини от различни сфери на живота, които се разпознават и обясняват смислов от участниците. 6. Игра „Интервю“ – участниците се групират по двойки, от хора, които слабо се познават. За 10 минути време, участниците научават възможно най – много един за друг, задавайки си въпроси. Групата се събира и всеки представя на групата партньора си, като говори от неговото име в първо лице.	1. „Декупаж“ – теоретично запознаване и практически занимания с основните похвати на техниката. 2. „Работа с глина“ – изработване на чаши, вази, пепелници, съдове имени, рождени дни на потребителите след проведено обучение на социалните работници от специалист. 3. „Групова рисунка на абстрактна тема“ – групово изработване на колаж или пано. 4. „Работа с дребни детайли и елементи“ – изработване на гривни, гердани, бижута и декоративни украшения. 5. Изработване на тематични картички чрез разнообразни художествени техники. 6. „Работа с прежда и конци“ – изработване на мартеници, шалове, шапки, покривки. 5. Ателие „Културотерапия“ – посещени на културни събития и обществени места (църкви, градинки, паркове, изложения). 6. Група „Актуални събития“ – групово обсъждане и обсъсък на гледни точки относно актуално медийно събитие с обществена значимост.	1. Ателие „Кулинарен ден“ – приготвяне на различни кулинарни специалитети чрез овладяване на готварски техники, по случай честване на празници, имени, рождени дни на потребителите в Центъра. 2. Ателие „Терапевтично общество“ – обсъждане на случващите се събития през изминалата и настоящата седмица. 3. Група „Представяне и запознаване“ – когато се включва в групата нов потребител с цел утвърдяване на вътрешните норми и правила на поведение в Центъра. 4. Група „Решаване на конфликтни ситуации“ – при наличие на вътрешногрупов конфликт или индивидуален проблем, който е възникнал в живота на определен потребител. 5. Ателие „Културотерапия“ – посещени на културни събития и обществени места (църкви, градинки, паркове, изложения). 6. Група „Актуални събития“ – групово обсъждане и обсъсък на гледни точки относно актуално медийно събитие с обществена значимост.

Анализ на резултати и коментари от наблюдения при прилагането на програмата за групова работа в „Дневен център за хора с психични разстройства“

Проведените групови занимания имат висока емпирична стойност за експерименталното изследване, състояща се от набор от факти, споделени лични истории, изказани мнения, проявени реакции и поведение, конкретни ситуации и палитра от разнообразни впечатления и преживявания.

По време на подготовката и при провеждането на груповата работа с приоритетна значимост се открояват въпросите, свързани с темите и целите на груповия процес, както и конкретните участници в групите с техните специфични характеристики и особености, вследствие на характера и клиничните прояви на цялостното им състояние (здравословно, психическо, физическо, емоционално). Тези въпроси вълнуват съзнанието на потребителите и те ги поставят многократно, докато не получат смислен отговор, който да осмислят и приемат. Констатираните факти се потвърждават в значителна степен от факта, че клиентите в Центъра са обединени и сплотени от чувството за принадлежност, идентичност и общност, както и за открояващите се допирни точки в статуса им и наличието на проблемите им, както и тяхното разрешаване. Именно това усещане за сходство спира интереса, общуването, споделянето на собствения свят и този на останалите потребители.

Участниците в груповите дейности не умеят да заявяват убедително интересите си, темите и въпросите, които ги интересуват, както и дейностите, с които искат да оползотворят свободното си време. Но за сметка на това оценяват високо и демонстрират принадлежността и участието си в групата. Оценяват факта, че са част от определена социална общност, а не са сами, отхвърлени и игнорирани от близките, приятелите, специалистите и обществото като цяло, което се дължи на обстоятелството, че „са изпитали на гърба си и двете страни на монетата“.

Значителна част от участниците в групата с течение на времето проявяват индивидуална активност, инициативност и креативност по отношение изпълнението на задачите в груповия процес (готвят, пеят, танцуват, почистват, обсъждат, коментират, изработват). В някои случаи ограничената им активност се проявява по отношение на конкретната групова тематика и проблематика, осъществяването на близки междуличностни взаимодействия и свободно общуване.

Повечето групови занимания се приемат с одобрение от страна на участниците, но има и такива, които или открито се отхвърлят, или се посещават по задължение с отегчителна гримаса, която показва истинското настроение на потребителите. Отхвърлянето или неучастието в определена дейност става въз основа на обективни затруднения вследствие на влошено здравословно състояние и субективни фактори относно пренебрегването и подценяването на собствените възможности и умения, лично отношение към водещия на гру-

пата или наличие на конфликтност и нетърпимост с останалите участници в груповия процес.

С най-голямо одобрение и честота на преживяванията се отличават дейностите в ателиетата по интереси, регулярно организираните екскурзии, танцовите и спортните занимания. Изброените занимания са и с най-висока и постоянна численост на присъствие и участие. Предизвикват активността, инициативността, креативността, сръчността на потребителите; развиват уменията им да създават емоционални и социални контакти, да ги затвърдяват във времето и да общуват свободно и активно; развиват емпатийното им отношение; стимулират когнитивните процеси, двигателните действия и релаксираното състояние.

В резултат на работата ни с експерименталната извадка можем да откروим поредица от затвърдяващи се във времето тенденции и характеристики:

- Потребителите в Центъра се включват и участват активно в различните групови дейности. Преобладаващата част от тях обаче е необходимо да бъдат подкрепени словесно чрез методите на убеждаването, за да реализират пълноценен групов процес.

- Отделни потребители, които имат повече опит, умения и знания, проявяват готовност да демонстрират личната си позиция и мнение по даден проблем или въпрос.

- Потребителите са по-интровертни личности, които водят по-затворен начин на живот, което обяснява слабата проява на собствената им инициативност по отношение на събиране и сближаване на членовете от групата, както и самата групова дейност, което е акцент в работата на водещите на групите в Центъра.

- Слабо се проявява и личната активност по отношение на изявите на потребителите в групите, което можем да обясним с факта, че участието им в по-голямата си част се разбира и възприема просто като присъствие, въпреки заявения интерес за групово участие.

- Важна открояваща се тенденция е, че потребителите в Центъра отдават голямо значение не толкова на темата на организираната групова дейност, колкото на това кои ще са останалите, с които ще участват заедно и ще извършват съвместни дейности. Т.е. в практиката ни се наблюдават случаи, когато потребители не са мотивирани от предложената им тема да се включат в съвместната групова дейност поради факта, че не приемат и не одобряват другите участници в нея.

- Високата емоционална сензитивност и чувствителност, както и някои когнитивни нарушения, бързото и рязко влошаване на здравословното състояние, психическата уязвимост и редица личностни дефицити, ограничения и характерологични особености, затрудняват реализирането на пълноценна социална подкрепа в групите.

- Потребителите в Центъра участват трудно в предварително структурирани и дефинирани модели и форми на работа. Следователно всички ини-

циативи, насочени към преживяванията на потребителите, предизвикват в тях активиране на съпротиви и защитни механизми, а, от друга страна, „щадящите и безопасни“ теми и форми на работа са пренебрегвани и игнорирани чрез разговори за себе си, за семейството, за миналото и др.

- В груповата работа общуването и комуникацията с водещия доминират над същите с останалите членове на групата, което се обяснява от личностната уязвимост и тенденция към проява на зависимост и зависимо поведение, когнитивни нарушения, които са се отразили на социалното функциониране на личността, неумение и нежелание за общуване, както и неспособност за създаване на близост в социалните контакти.

Резултати от контролен етап от експеримента ***– количествени данни и анализ***

След приключване на груповата работа с експерименталната извадка са приложени същите диагностични методи като тези от констативния етап с цел сравняване на количествените данни на входа и изхода на експеримента.

Резултатите от приложението на „Прогресивните матрици“ на Рей-вън са представени индивидуално за всяко лице от експерименталната извадка, аналогично на подхода при констативния етап на експеримента: количествените данни са представени в брой точки, модифициран в коефициент на интелигентност и е съпоставен със стандартизираните норми към теста (вж. таблица 5).

Таблица 5. Превръщане на суровите балове в стандартни оценки (IQ-оценки) – контролният етап от експеримента

Номер на участника	Брой верни отговори	Процент от всички отговори	Стандартни IQ – оценки	Равнище на интелигентност
1	40	60%	115 IQ	Средно
2	10	15%	80 IQ	Под средното
3	50	80%	130 IQ	Над средното
4	20	30%	85 IQ	Средно
5	6	10%	70 IQ	Ниско
6	17	27%	90 IQ	Средно
7	5	8%	70 IQ	Ниско
8	45	75%	115 IQ	Средно
9	50	80%	130 IQ	Над средното
10	50	80%	130 IQ	Над средното
11	30	50%	100 IQ	Средно
12	20	30%	85 IQ	Средно
13	53	90%	135 IQ	Над средното
14	20	30%	85 IQ	Средно
15	55	91%	140 IQ	Високо

Резултатите показват, че в експерименталната група се запазват различията по отношение на равнището на интелигентност с тенденция за повишаване на коефициентите на интелигентност. Увеличава се броят на хората, които полагат усилия да развиват интелигентността си независимо от състоянието и заболяването си, което е неизменна част от живота им. Въпреки целенасочената групова работа някои от хората запазват нестабилното си интелектуално поведение, по-лесно се предават, приели са за себе си, че са с по-ниско равнище на интелигентност вследствие на влошеното си здравословно състояние. Важна особеност след протичането на груповите процеси е, че частта на представителите от втория тип значително е намаляла и се е видоизменила до по-високи нива на демонстрирана умствена интелигентност. Факт, който се дължи на пълноценното протичане на груповата работа и на професионалното водене на групата, както и на личностния потенциал на останалите участници, които притежават по-висока умствена интелигентност и влияят благоприятно на интелектуалната активност на останалите групови членове.

Скалата на Спилбъргър е приложена с цел да се проследи хипотетичната зависимост на умствената и емоционалната интелигентност от нивото на тревожност на хора с психични разстройства, чиито психотични и непсихотични симптоми се проявяват на фона на лека и умерена степен на интелектуална недостатъчност. Резултатите от експерименталната работа показват позитивиране на умствената интелигентност чрез намаляване на тревожността като резултат от активното участие на груповите членове в груповия процес и повишено ниво на групова кохезия (вж. таблица 6).

Таблица 6. Процентно разпределение на количествените резултати по Скала на Ч. Спилбъргър – контролен етап от експеримента

Скала	Много над средна норма	Над средна норма	Средна норма	Под средна норма	Много под средна норма
	%	%	%	%	%
S	3,33	13,30	23,33	11,66	5
T	1,66	8,4	23,33	10	

Представените в таблица 6 процентни съотношения показват, че след протичане на груповата работа се наблюдава подобрение и спад в количествените показатели на ситуативната и личностната тревожност на изследваните лица, което потвърждава постигнатата цел на груповата работа, чрез която се осъществява активно общуване, слушане, решаване на конфликти, демонстриране на наличния личностен потенциал, както и постигане на социална желателност. Проявата на изброените обстоятелства намалява тревожността на представителите от експерименталната извадка въпреки наличието на хро-

нично психично разстройство, в повечето случаи протичащо с многобройни състояния на влошавания и ремисии.

Отново е налице специфично проявяващият се резултат за ситуативна и личностна тревожност „под норма“ (26,66%), който потвърждава факта, че лицата от експерименталната извадка са изключително сензитивни, чувствителни, лесно раними, доверчиви и силно привързващи се към личности, които възприемат като „авторитети“. Тези им основни характеристики и личностни особености ги „принуждават“ да бъдат по-потайни, прикрити, със заявено нежелание за споделяне на същинските емоционални състояния и конфликтни ситуации от ежедневието им начин на живот. Това поведение е част от субективната им защита срещу ситуации и личности, които могат да ги наранят и засегнат болезнено.

Имайки предвид представените по-горе количествени резултати от Прогресивните матрици на Рейвън и съпоставянето им с резултатите от Скалата на Спилбъргър, констатираме, че се наблюдава повишаване и изравняване на нивото на тревожност и умствената интелигентност в норма според персентилната скала (по 46,66% и за двете проведени методики). Следователно изводът е, че преобладаващите резултати в норма по Скалата на Спилбъргър както за ситуативна, така и за личностна тревожност съответстват на повишена умствена интелигентност, което очевидно е резултат от груповата работа (вж. таблица 7).

Таблица 7. Сравнение на процентни съотношения на количествени резултати от методики на Ч. Спилбъргър и Рейвън

Диагностични методики/ Персентилна скала	Резултати под норма	Резултати в норма	Резултати над норма
Скала на Спилбъргър	26,66%	46,66%	26,68%
Матрици на Рейвън	20%	46,66%	33,33%

Коефициентът на корелация (R) по Стюдънт между равнището на тревожност и равнище на умствена интелигентност отново показва правопрпорционална зависимост, но с по-висока степен на значимост: **R=0,70**. Значителното повишаване на корелационната зависимост доказва резултата от формиращия етап на експеримента и възможностите, които предоставя груповата работа за разгръщане на интелектуалния, когнитивния, социалния и емоционалния потенциал на груповите членове. Това е така, защото участниците в групата се чувстват пълноценни личности, достигнали до групова кохезия и единство, благодарение на целенасочената и системната си дейност, ръководена от професионален групов водещ. Оценяват факта, че са част от определена социална общност, а не са сами, отхвърлени и игнорирани от близките, приятелите, специалистите и обществото като цяло.

Диагностично наблюдение по поляритетна скала е основен метод за психологическа и педагогическа диагностика, защото лицето не се извежда от обичайните му дейности и обстановка.

Целта на проведеното диагностичното наблюдение е количествено измерване на степента на проява и развитие на когнитивните компоненти на емоционалната интелигентност на лицата, включени в експерименталната извадка. Именно тези компоненти са „единици за наблюдение“, чиято степен на проява се отразява в индивидуалните протоколи (вж. таблица 8) .

Таблица 8. Примерен протокол от включено наблюдение по време на третото групово занимание

Единици за наблюдение	Степени на проява			
	Много често (a)	Понякога (в)	Много рядко (с)	Никога (d)
<i>1. Назоваване на емоциите</i>	+++++	+++++++	+++++	
<i>2. Разбиране на собствени-те емоции</i>	+++++	+++++++	+++++	
<i>3. Осъзнаване на емоциите</i>	+	++	++	++++++
<i>4. Управление на емоциите</i>		++++	+++	++++++
<i>5. Контрол над настроен-ията</i>	++++	+++	++++	++
<i>6. Разпознава-не емоциите на другите</i>	+++++	++++++	+++	++++

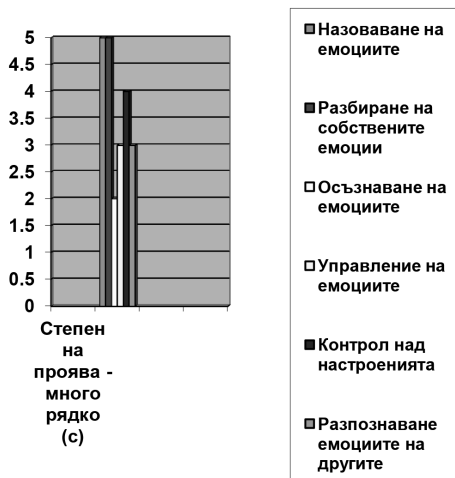
Данните от протоколите се обработват по стандартизирана формула (Оливър, М., 1983).

$$\frac{a(+1) + в(+0.5) + c(-0.5) + d(-1)}{N}$$

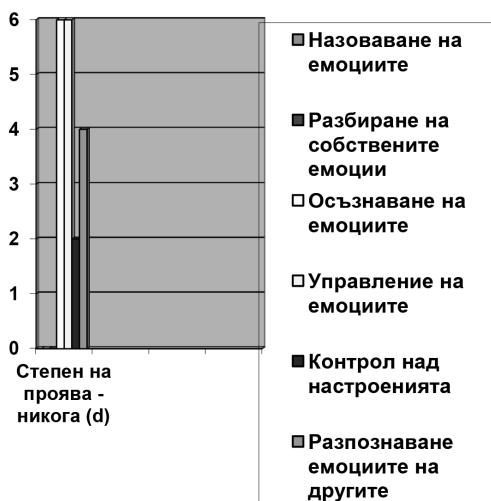
Проведени са две наблюдения по време на третото и двадесет и седмото групови занимания. Първото наблюдение е реализирано по време на ателието „Терапевтично общество“, при което ясно се открояват и могат да бъдат наблюдавани с цел разпознати в поведението и мисленето на членовете на съставените „единици за наблюдение“ според изготвения протокол.

Третото групово занимание е в началото на груповата работа с потребителите, което определя проявата на изначалната тенденция за получаване на по-ниски количествени стойности, които в резултат на проведената груповата работа ще се повишат, което ще ги превърне в индикатор за постигане на заложената цел. Според нормативната скала полученият резултат – $K=0,5$ е „в норма“ (вж. фигура 5 и 6).

Фигура 5. Графично представяне на „единиците за наблюдение“ спрямо степента на проява – много рядко (с) за трета групова сесия

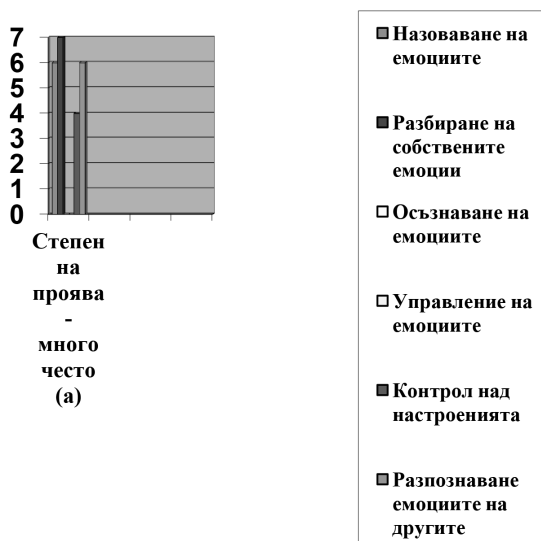
Фигура 6. Графично представяне на „единиците за наблюдение“ спрямо степента на проява – никога (d) за трета групова сесия

Получените количествени резултати от проведеното наблюдение са в правопрпорционално съотношение с описаните по-горе количествени резултати от другите диагностични методики. В този първоначален етап от експерименталната групова работа резултатите са с по-ниски стойности в сравнение с коефициента, получен при второто наблюдение (след 27-ма групова сесия) – $K=0,87$ (много над норма).

Получените резултати след провеждането на последователна и целенасочена групова работа с членовете на експерименталната група са по-високи като стойност, което доказва настъпилата промяна в когнитивните структури на емоционалната им интелигентност. Тази промяна според резултатите от другите диагностични методики е свързана с постепенно намаляващата тревожност и леко повишаване на умствената интелигентност. Считаме, че този резултат се дължи на повишеното ниво на удовлетвореност, пълноценност и активност на лицата от експерименталната извадка (вж. фигура 7).

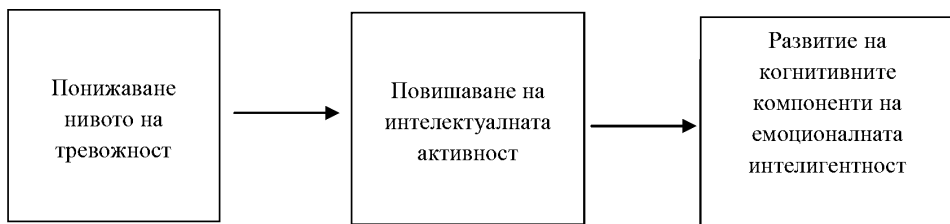
Фигура 7. Графично представяне на „единиците за наблюдение” спрямо степента на проява – много често (а) за 27 групова сесия

Участниците свободно проявяват емоции и чувства, изразяват ги словесно, разбират собствените си емоции, разпознават чуждите емоции, вербализират възприятията си за тях, упражняват контрол над настроенятия си, което е предпоставка за по-високи нива на емоционалната интелигентност. Следователно груповата динамика и кохезия са изиграли очакваната роля по отношение изграждането на личността и проявата на емоционалния ѝ потенциал независимо от наличието на хронифициращо психично разстройство.

Сравнителните резултати от входа и изхода на експеримента доказват формулираната по-горе хипотеза относно нивото на тревожност като предпоставка за проява на интелектуална активност и развитие на когнитивните компоненти на емоционалната интелигентност (вж. фигура 8).

Фигура 8. Графично представяне на основната хипотеза

Заклучение

Социалната работа с група на лица с психични разстройства и интелектуална недостатъчност е специфична по своя характер и реализация поради клиничните и личностните особености на потребителите, които са хатични, неорганизиранни, бързоотказващи се и поддаващи се на инцидентни външни влияния. След включването им в група, характеризираща се с целенасочено воден процес и прилагане на стратегия за активно и съсредоточено извършване на дейности, участниците в групата постепенно развиват наблюдателността си като интелектуално качество, проявяват изобретателност по време на дейността си и активност и позитивират емоционалното си отношение към останалите участници. По този начин воденето на груповия процес се съобразява с посочените по-горе външни, вътрешногрупови и субективни предпоставки, за да се постигне формулираната цел на груповата работа.

Разработените в процеса на експеримента специфични характеристики на клиничната социална работа в група ми дава основание да препоръчам поемането на тези отговорности само от квалифицирани специалисти, а не от случайно попаднали хора без квалификация, които са назначени по други съображения в сферата на подпомагащите професии. Тази нежелана практика вероятно е свързана с липсата на добра материална база, недостатъчната обезпеченост с материали и консумативи, честото текучество на квалифицирани кадри и недоразвитите възможности за квалификации, обучения и преквалификация на специалистите. Въпреки това считам за необходимо да акцентирам върху необходимостта да се оцени специфичната подготовка на квалифицираните специалисти в тази сфера, които предоставят социални услуги в общността на хора с психични разстройства.

ЛИТЕРАТУРА

- Андреева, Л. Христоматия по психология на познанието. С., 1999.
- Витанова, Н. Диагностика и формиране на поведенческия потенциал в детско-юношеска възраст. С., 2006.
- Гарднър, Х. Нова теория за интелигентността. С., 2004
- Гитуни, М. Емоционална интелигентност. С., 2003.
- Голман, Д. Емоционална интелигентност. С., 2000.
- Господинов, Вл. Юноши – Девиации – Емоционална интелигентност. С., 2010.
- Джонев, С. Социална психология. Т. 1, 2, 3. С., 1996.
- Карастоянов, Г. Изследване и развитие на концепта за емоционалната интелигентност. – В: Иновации в подготовката на икономически кадри. С., 2001.
- Кори, Дж. Теория и практика групового консултирования. М., 2003.
- Мерлеведе, П., Д. Бриду и Р. Вандам. 7 (Седем) стъпки към емоционалната интелигентност. С., 2005.
- Механджийска, Г. Психосоциална подкрепа в група от възрастни и стари хора. – ГСУ, Факултет по педагогика, Книга социални дейности, том 104, 2012.
- Морено, Дж. Основи на психодрамата. С., 1994.
- Оливър, М. Социална работа с хора с увреждания. С., 1983.
- Татъзов, Т., Н. Витанова. Психодиагностика на детското развитие. С., 2004.
- Фройд, З. Въведение в психоанализата. С., 1990.
- Gardner, H. Multiple intelligence: the theory in practice. New York, 1990.
- Gardner and Hatsh. Multiple intelligence go to school. Educational Researcher. 1989.
- Salovey and Mayer. Emotional intelligence. New York, 1985.

Постъпила януари 2014 г.

Рецензенти:

Проф. дпн Надежда Витанова
Доц. д-р Владислав Господинов